

КРИЗА МІГРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЄС ЯК ВИКЛИК БЕЗПЕЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Стаття присвячена аналізу впливу кризи міграційної системи ЄС 2014-2016 рр. на безпеку європейської регіональної системи міжнародних відносин. Показано, що вплив міжнародної міграції на безпеку виявляється на рівні мігрантів, локальних спільнот, суспільств, окремих держав і Європейського Союзу в цілому. Стосується він усіх вимірів безпеки: економічного, соціально-культурного, політичного і навіть військового. Криза характеризувалася безпрецедентним масовим припливом біженців і іммігрантів до Європи, і це стало серйозним викликом для європейської системи міжнародних відносин у всіх вимірах. Хоча криза змушувала ЄС приймати солідарності дії задля розв'язання проблем, однак все звелось до обмежень на кордонах, спроб недопущення нових біженців на територію ЄС, гуманітарної допомоги біженцям на території третіх державах. Автор доводить, що подібна реакція ЄС і держав-членів ЄС лише створює ілюзію безпеки, насправді ж призводить до перенесення кризи на інші держави і дестабілізації міжнародної ситуації в регіоні.

Ключові слова: міжнародна міграція в Європі, криза міграційної системи, європейська система міжнародних відносин, безпека.

Annotation. The article deals with the analysis of the 2014-2016 EU migration system crisis influence upon European international relations' system

---

* професор, доктор політичних наук, професор кафедри економічної кібернетики Рівненського державного гуманітарного університету

security. It is proved that the influence of international migration on the security issues reveals itself on the individual migrants' level as well as on the level of local communities, certain states and the European Union in general. It deals with the whole range of security aspects: economic, social, cultural, political and even military. The crisis is characterized by the unprecedented mass of refugees and migrants heading toward Europe, which posed a serious challenge to European international relations system in all of its dimensions. Although it enforced European states to act together to cope with the problem, it all ended up with border restrictions, attempts to stop the refugees flow from entering the EU, supporting refugees on the third countries' territories. The author proves that such reaction of the EU and its member-states creates only an illusion of security, in reality triggering the crisis shift to other states as well as destabilizing the whole region.

Keywords: *international migration in Europe, migration system crisis, European international relations system, security.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу влияния кризиса миграционной системы ЕС в 2014-2016 гг. на безопасность европейской региональной системы международных отношений. Показано, что влияние международной миграции на безопасность проявляется на уровне мигрантов, локальных сообществ, обществ, отдельных государств и Европейского Союза в целом. Касается оно всех измерений безопасности: экономического, социально-культурного, политического и даже военного. Кризис характеризовался беспрецедентно массовым наплывом беженцев и иммигрантов в Европу, и это стало серьезным вызовом для европейской системы международных отношений во всех измерениях. Хотя кризис вынуждал ЕС принимать солидарные действия ради решения проблем, однако все свелось к ограничениям на границах, попыткам недопущения новых беженцев на территорию ЕС, гуманитарной помощи беженцам на территории третьих государств. Автор доказывает, что подобная*

реакция ЕС и государств-членов ЕС лишь создает иллюзию безопасности, в действительности же приводит к перенесению кризиса на другие государства и дестабилизации международной ситуации в регионе.

Ключевые слова: *международная миграция в Европе, кризис миграционной системы, европейская система международных отношений, безопасность.*

Постановка проблеми. Міжнародна міграція стала важливою складовою міжнародного порядку і фундаментальною основою, яка формує нову суспільну реальність цілого світу. Як глобальне явище, вона сьогодні впливає на всі держави світу, робить їх місцем походження, прийому або транзиту для мігрантів. Інтерес до міграції особливо зріс, коли вже навіть на міжнародному рівні стали відчутними її суспільно-політичні наслідки.

Польський дослідник Р. Рачинський [14, с.13] зауважує низку позитивних моментів, пов'язаних з міграцією: сприяння економічному зростанню, протидія негативним наслідкам старіння суспільств, збільшення могутності держав, підвищення якості та стандартів життя, формування умов розвитку, трансфер знань і технологій, культурний обмін тощо. Водночас – особливо в останні три десятиліття – у публічних дебатах усе частіше постають питання стосовно негативних аспектів міграцій, зокрема: проблеми на ринку праці, доступ до соціальних пільг, труднощі з асиміляцією або інтеграцією іммігрантів, загрози національній ідентичності, розвиток організованої злочинності, тероризм і т.д. У цьому контексті помітною стає навіть своєрідна еволюція загроз, пов'язаних з міграцією. На початку з масовими припливами іммігрантів пов'язували соціально-економічні загрози. Потім – у 1990 рр., коли іммігранти вже склали 5-10% чисельності населення держав ЄС, – більш вагомими стали загрози національній культурі й ідентичності. Сьогодні ж міграційні рухи є

одним із найбільш вагомих викликів для національної безпеки, однаковою мірою як для безпеки внутрішньої, так і для зовнішньої.

Американський політолог М. Вейнер ще в сер. 1990 рр. писав: «питання міграції і мігрантів стосуються не просто міністерств праці або імміграції; вони стали проблемами великої світової політики, привертаючи увагу керівників держав, урядів, а також ключових міністерств, що займаються захистом, міжнародною безпекою, а також зовнішніми відносинами держави» [16, р.17]. Тому логічно, що проблематика взаємозв'язку міграції та міжнародної безпеки стала і важливою дослідницькою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із піонерів досліджень у цій сфері був уже згадуваний М. Вейнер [17]. Саме він запропонував для використання так звану політичну модель міжнародної міграції, назвавши її «моделлю безпеки/стабільності» SSF (security/stability framework). Ця модель зосереджувалася на політичному контексті, у рамках якого формується поведінка держави – державній політиці еміграції й імміграції як турботі про забезпечення внутрішньої стабільності і міжнародної безпеки. Модель розглядала політичні зміни в державі як основну детермінанту міжнародних потоків населення, а міграцію одночасно і як причину, і як наслідок міжнародних конфліктів. Про неї ми детально писали в [7, с.214-219].

На сьогодні вже маємо чимало праць цього напрямку, у тому числі українських дослідників. Одним із актуальних аспектів вивчення є дослідження взаємозв'язку міграції та безпеки в умовах кризи. Серед зарубіжних дослідників, які активно займаються вивченням впливу кризових явищ на міжнародну міграцію та безпеку в Європі, – І. Авад, Д. Пападеметру, Д. Рат, С. Мохпатр, А. Сільваї, Р. Скеддон, У. Сомервіль, М. Сампшн, В. Попов, О. Чудиновских. З досліджень українських вчених можна згадати праці А. Гайдуцького, О. Малиновської, І. Прибиткової.

Питання зв'язку безпеки і міграції у кризовий період також розглядалися нами в [7; 8].

Стосовно останніх міграційних подій на європейському континенті, то першими на них відреагували мас-медіа, серед яких такі відомі видання, як «The Guardian», «Telegraph», «Daily Mail», «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «La Repubblica». Науковці також долучилися до громадських дебатів і намагалися шукати відповіді на проблеми, що актуалізувалися. Серед українських дослідників, які негайно відгукнулися на ці проблеми, – А. Арістова [1], Г. Луцишин [2], Ч. Намонюк [4], С. Толстов і М. Оврамець [5]. Вказані дослідження були першими спробами проаналізувати вплив кризи, пов'язаної з величезним припливом біженців і нелегальних мігрантів, на безпеку національних держав і Європейського Союзу. Однак тепер, коли ситуація дещо стабілізувалася, постала необхідність перейти на вищий рівень узагальнень.

Мета нашого дослідження – осмислити кризу, пов'язану з біженцями та міграцією до Європи в 2014-2016 рр., як виклик безпеці європейської регіональної системи міжнародних відносин в цілому.

Основні результати досліджень. Спочатку зупинимося на загальних питаннях взаємозв'язку міграції та безпеки.

Як стверджує польський дослідник Р. Рачинський [14, s.14-15], намагання виявити вплив міграції на безпеку є завданням винятково складним. По-перше, обидва поняття – «міграція» і «безпека», а також залежність між ними значною мірою мають характер суб'єктивний. Вони є багатозначними і багатоплановими, а відтак складними для однозначного і точного означення. По-друге, співвідношення між міграцією і безпекою також є складним. Наприклад, аналіз їхнього взаємозв'язку можна здійснювати для виявлення впливу міграції на безпеку окремих одиниць (мігрантів), локальних спільнот, суспільств, держав і організацій (Європейський Союз), а також впливу міграції на міжнародну безпеку.

Відштовхуючись від означення С. Козея [11, s.27-29], будемо вважати, що середовищем безпеки в нашому випадку є всі, внутрішні і зовнішні, військові та невійськові умови реалізації інтересів зазначених об'єктів безпеки і досягнення усталеного переліку цілей. Найповніше це середовище можна охарактеризувати за допомогою чотирьох категорій: шанси, виклики, ризики і загрози. Шанси – це незалежні від волі об'єкта умови (явища та процеси в середовищі безпеки), які сприяють реалізації його інтересів і досягненню цілей. Виклики представляють собою проблемні ситуації, що генерують безпекові дилеми, перед якими постає об'єкт (міжнародна спільнота, суспільство). Ризики – це непевності, пов'язані з власною діяльністю, з її наслідками; це можливості появи негативних для даного об'єкта наслідків. І нарешті загрози, які є класичним чинником середовища безпеки, представляють собою безпосередні або опосередковані впливи на об'єкт. Розрізняють загрози потенціальні та реальні, суб'єктивні та об'єктивні, зовнішні та внутрішні, військові та невійськові, кризові та військові, а також інтенційні та випадкові. Реальні загрози постають у вигляді кризових явищ і конфліктів. Криза представляє собою деякий внутрішній стан об'єкта, тоді як конфлікт – це особливий (конфронтаційний) тип зв'язків даного об'єкта з іншими об'єктами. Кризи – як такі, що відхиляються від нормальної ситуації, внутрішні стани – можуть спричинятися однаковою мірою як внутрішніми чинниками (наприклад, власною нездатністю), так і зовнішніми (наприклад, конфліктом з іншим об'єктом).

«Міжнародна безпека вимагає холістичного підходу, який охоплює не лише політичний чи військовий (як це було в минулому) вимір, але так само виміри господарчі, економічні, інформаційні, економічні та цивілізаційні» [15, p.27]. Тут важливим є те, що суспільний рівень так само важливий, як і рівень особи. Відтак, розглядаючи вплив міграції на безпеку держави, можна говорити про різні аспекти безпеки, а саме: внутрішній, зовнішній, економічний, політичний, культурний, суспільний,

демографічний і т.д. При цьому міжнародні потоки мігрантів можуть спричиняти зміцнення безпеки держави в одному вимірі при одночасному його ослабленні в іншому. Наприклад, приплив іммігрантів може сприяти підвищенню рівня економічної і демографічної безпеки при одночасному зниженні рівня безпеки культурної. Аналізуючи переплетення зв'язків між міграцією та безпекою, потрібно пам'ятати, що міжнародні переміщення людей формують одні виклики для безпеки імміграційних держав (прийому іммігрантів) і зовсім інші – для безпеки держав еміграційних (походження емігрантів). На практиці часто «зиск» або «вигода» держави прийому є водночас «втратою» або «за рахунок» держави походження і навпаки [14, s.14-15]. У сучасному світі вагомими загрозами для внутрішньої безпеки держави на фоні інших є тероризм, організована злочинність, політичний екстремізм, а також інші кризові явища, які призводять до розриву чи ослаблення суспільних зв'язків. Водночас всі ці загрози нерідко тісно пов'язані з припливами міграційними. Крім того, особливі виклики і загрози для внутрішньої безпеки держави складає нелегальна міграція.

Як зазначають російські дослідники, міграцію аж ніяк не слід вважати джерелом винятково загроз. Абстрагуючись від конкретних загроз, її можна кваліфікуватися як виклик, що спонукає дати відповіді не одного, а двох видів: 1) стосовно захисту системи безпеки в її колишньому статусі і 2) стосовно її перебудови, тобто якісних змін системи. «Спочатку інерційна суспільна свідомість бачить лише першу відповідь; однак рано чи пізно вона розуміє необхідність другої. І в тому, що цей останній шлях все-таки обирається, якраз і полягає позитивна суб'єктність мігрантів. Вибірково, випадковим чином вона відбивається вже на житті індивідуальних контрагентів мігрантів; на рівні вищому, ніж індивідуальний, вона відчувається на всіх рівнях безпеки та всіх її аспектах» [3, с.42].

Тим не менше, реально саме перший підхід – з позиції загроз – знаходить вияв у державній політиці, зокрема європейських держав. Досить згадати Комюніке «Спільна імміграційна політика для Європи: принципи, заходи та інструменти», яке Європейська Комісія оприлюднила в червні 2008 р. [10]. Серед дев'яти загальних принципів розвитку спільної імміграційної політики три безпосередньо належали до категорії «безпека»:

- візова політика, яка відповідає інтересам ЄС, полегшуючи в'їзд добросовісних громадян і водночас посилюючи заходи безпеки;
- комплексне управління кордонами для збереження цілісності Шенгенського простору;
- запровадження жорстких заходів боротьби з контрабандою людей, захист жертв, ефективна боротьба з нелегальною імміграцією і незаконним працевлаштуванням, дієва і ефективна політика повернення мігрантів, що базується на дотриманні основних прав і свобод.

Водночас і решта принципів також регламентували ті чи інші безпекові моменти.

Якщо узагальнити зазначені принципи, то більшість держав намагається своїми діями обмежити ризики, пов'язані з міграцією. Стратегічно ці дії фактично зводяться до трьох моментів: ефективна охорона кордонів, контроль припливу іноземців до країни, а також адекватна інтеграційна політика.

На думку М. Коллієра [9, р.268], для розуміння міграційних потоків з точки зору безпеки потрібно враховувати аспекти безпеки на рівні теоретичному й емпіричному. Так само як і слід брати до уваги виклики та загрози реальні й уявні.

У випадку Європи, незалежно від того, чи аналізована криза визначається через виклики, чи через загрози, звертають увагу на те, як може вона впливає на безпеку економічну, соціально-культурну та

політичну і навіть військову держав-членів і самого ЄС. У першому вимірі, масштаби проблеми приводить до необхідності приймати і піклуватися про зростаючу групу осіб, що прибувають, а це, у свою чергу, може вплинути на сприйняття іммігрантів як «чужинців (чужих)», що конкурують з місцевими мешканцями за соціальну допомогу, робочі місця та породжують і посилюють почуття соціальної несправедливості. Розглядаючи вплив кризи на безпеку з точки зору соціокультурного виміру, новоприбулі іммігранти викликають неспокій у суспільстві через культурні та релігійні відмінності. Саме наявність відмінностей у традиціях і релігійних практиках призводить до появи напруженості у відносинах між іммігрантами та місцевими громадами. Відтак в країні прийому може порушуватися існуюча національна, етнічна, релігійна або демографічна структура населення, особливо, коли має місце масовий приплив іммігрантів. З огляду на військово-політичні аспекти безпеки, криза може спричинити руйнівні наслідки для безпеки декількома способами. З одного боку, надання притулку громадянам держави походження, частина яких отримує захист у вигляді статусу біженця або чогось подібного, часто сприймається країною походження іммігрантів як недружній акт. Надання захисту своїм громадянам країна походження також має право трактувати як негативну оцінку внутрішньої ситуації в середині цієї країни (адже отримати захист може лише особа, що піддається переслідуванням на батьківщині). З цієї причини міграційна криза може стати джерелом міжнародних суперечок. З іншого боку, серед новоприбулих також можуть бути особи, які належать до терористичних груп і/або становлять загрозу для безпеки країни прийому [12, s.301-302].

Звернемося тепер безпосередньо до аналізу подій 2014-2016 рр., пов'язаних з безпрецедентним масовим припливом біженців і іммігрантів до Європи.

З кінця 2014 р., коли криза, пов'язана з масовими переміщеннями людей на європейський континент, набула сили, у медіа і промовах

політиків з'явився термін «криза біженців». Цей термін пов'язувався з спостережуваними міграційними потоками, причиною яких, як підкреслювалося, було переслідування з боку недемократичних режимів або наслідки конфліктів, які мали місце в низці сусідніх держав. Від сер. 2015 р. сприйняття кризи змінилося на діаметрально протилежне. Зважаючи на те, що разом з особами, які втікали з власних домівок через переслідування, на європейський континент почали прибувати натовпи економічних іммігрантів, спостережувані переміщення людей почали називати «міграційною кризою» [12, s.295-296]. На нашу ж думку, більш правильно називати її кризою міграційної системи ЄС. Обґрунтування цього, а також детальний опис достатніх умов цієї кризи подано нами в [6]. Тепер спробуємо проаналізувати цю кризу через призму безпеки європейської регіональної системи міжнародних відносин, зокрема ЄС в цілому та держав-членів ЄС. В основу нашого подальшого аналізу покладено матеріали статей польської дослідниці А. Потирали [12; 13].

У перші роки кризи представники ЄС і держав-членів ЄС декларували відкрий підхід щодо осіб, які покидають свою країну, втікаючи від переслідувань або побоюючись негативних наслідків конфліктів на батьківщині. Проте сьогодні під час обговорень проблем майбутньої імміграції і політики ЄС щодо надання притулку переважають голоси, які вказують на необхідність обмеження припливу іноземців і посилення контролю на зовнішніх кордонах. Така зміна ставлення до прибульців зумовлена насамперед зростанням кількості осіб, що прибувають, суперечками про природу спостережуваних міграційних потоків, а також – і це підживлюється деякими європейськими політиками – страхом перед ісламізацією, зростанням злочинності і терористичними загрозами. Відтак у ході дискусій над проблемами, які поставали, вималювалося два протилежні підходи до визначення кризи в контексті безпеки: 1) як виклики, на які слід вчасно реагувати, або 2) як загрози, яким потрібно протистояти. За першого підходу кризові явища

розглядають як проблемну ситуацію, яка формує свої завдання для розв'язання перед ЄС, державами-членами ЄС, Туреччиною та іншими представниками міжнародного співтовариства – гуманітарними організаціями, державами Близького Сходу, у тому числі країнами прийому, транзиту і походження біженців і мігрантів. Підхід з точки зору загроз трактує кризові явища як негативні впливи, які деструктивно скеровані на держави-члени ЄС і ЄС в цілому, що особливо важливо, зважаючи на мету ЄС – створення зони безпеки для держав-членів і їхніх громадян. Прихильниками трактування кризи через категорії викликів є Європейська Комісія, Німеччина, скандинавські країни. Натомість прихильниками протилежного підходу є нові члени ЄС, серед них найбільш активною групою є так звана коаліція незгодних, до якої належить Угорщина, Словаччина, Чеська Республіка, Польща, у 2006 р. до них приєдналася Австрія. Статистичні дані та характеристика окремих аспектів кризи подається нами в [6].

Згідно із засадами, ЄС будувався як простір свободи, справедливості і безпеки. З одного боку, акцентується, що йдеться про безпеку людини, держав-членів і самого ЄС як об'єднання держав, відтак безпека розуміється в контексті економічному, суспільно-культурному, політичному і навіть військовому. Водночас, політика ЄС у сфері прикордонного контролю, надання притулку й імміграції підлягає принципам солідарності і справедливого розподілу відповідальності між державами-членами. Власне криза міграційної системи змусила приймати (і демонструвати) спільні солідарності дії задля розв'язання проблем, що постали, однак дала про себе знати відмінність поглядів на способи їх можливого розв'язання.

Представники Європейської Комісії та країн, які підтримують прийняття біженців і мігрантів, підкреслюють необхідність виконання міжнародних зобов'язань, що гарантують право на надання притулку, тобто на передній план висувують суспільний і особовий вимір безпеки,

акцентуючи на пріоритеті безпеки мігрантів. На їхню думку, найдоцільнішим є спосіб розв'язання кризи у вигляді системи переселень (релокації) біженців і іммігрантів, тобто справедливого та солідарного розподілу осіб, які потребують захисту, між державами-членами. При цьому новоприбулі повинні отримати гуманітарну допомогу, а держави-члени, які розташовані вздовж узбережжя Середземного моря і які відчують на собі найбільший міграційний тиск, повинні мати підтримку у вигляді солідарних зусиль з відновлення громадського порядку і безпеки кордонів.

Натомість противники прийому біженців і іммігрантів дотримуються думки про необхідність пріоритизації захисту території ЄС і території держав-членів, визнають за найвищу цінність безпеку держави і її громадян. Міграція сприймається як ризик економічний, і навіть цивілізаційний, культурний і релігійний. На їхню думку, створення системи переселення (релокації) не є ефективним способом вирішення проблем, оскільки це – лише ліквідація наслідків, а не причин, що, як не парадоксально, призводить до протилежного – посилення міграційного тиску. Адже наступні іммігранти, знаючи, що вони можуть розраховувати на прийняття, робитимуть свої спроби переїхати до держав-членів, насамперед, Німеччини, Данії, Нідерландів, Швеції. Висловлюються сумніви також і щодо можливості відокремити справжніх біженців та інших осіб, які мають право на отримання захисту, від звичайних економічних мігрантів, які намагатимуться проникнути на територію ЄС у вигляді біженців. Так само, фактично неможливо виявити потенційно небезпечних осіб, зокрема пов'язаних з терористичними організаціями. Відтак основне завдання влади, на думку прихильників цього підходу, – стримувати приплив іммігрантів у такий спосіб, щоб захистити території ЄС і держав-членів, а також їхнє населення від дестабілізації.

А. Потирала вважає, що, враховуючи дискусії, які тривають від початку 2015 р., а також прийняті в 2016 р. рішення (у тому числі

укладення відповідної угоди з Туреччиною), найбільш ймовірний перебіг подій буде стосуватися питань безпеки і ущільнення кордонів, а також перенесення відповідальності за осіб, які потребують захисту, на держави, що межують з ЄС. Однак постає питання: чи мають шанси на успіх закриття кордонів, спроби недопущення нових біженців на територію ЄС, гуманітарна допомога біженцям на території третіх державах (так звані держави першого притулку)? Відповідь – негативна. Для забезпечення своєї безпеки керівництво ЄС і держав-членів ЄС реалізують процедури повернення біженців додому, або до третіх країн, запобігання приїзду нових прохачів притулку на свою територію. Насправді це призведе до перенесення кризи на наступні держави і навіть регіони, а як наслідок – до позбавлення безпеки наступні спільноти та подальшої дестабілізації міжнародної обстановки. Саме в такий спосіб загрози поширюються на нове «коло» країн. Як не парадоксально, але ідеї призупинення дії режиму Шенгенської зони, закриття кордонів з метою захисту власних територій від припливу іммігрантів, лише створюють ілюзію безпеки державам-членам. Знову ж таки, навіть якщо вдасться зупинити приплив людей до Європейського Союзу, то такі дії не гарантують безпеки – іммігранти, що прибули до сусідніх з ЄС держав усе одно будуть дестабілізувати ситуацію в регіоні, а наслідки їхнього перебування в сусідніх країнах відчуватимуться і в ЄС. Ми вже не говоримо про те, що закриття територій держав-членів для біженців, які мають право звернутися за притулком, суперечить зобов'язанням згідно з Конвенцією про статус біженців (1951 р.), підписантами якої є держави-члени ЄС [12, s.309].

Висновки та перспективи наступних досліджень. Наведені міркування приводять до висновку: проблеми біженців і іммігрантів у Європі є, і вони вимагають свого вирішення, а міграційна система ЄС потребує не просто розвитку, а докорінної перебудови.

Список використаних джерел

1. Арістова А. В. Міграційна криза в Європі та проблеми міжрелігійних відносин / А. В. Арістова // Економіка та управління на транспорті. – К.: НТУ, 2015. – Вип. 2. – С.131-138.
2. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних конфліктів / Г. Луцишин // Політичні науки. – 2015. – Vol. 1. – No 2. – С.41-45.
3. Миграция и безопасность в России / Под ред. Г. Витковской и С. Панарина; Московский Центр Карнеги. – М. : Интердиалект+, 2000. – 341 с.
4. Намонюк Ч. І. Міграційна криза як загроза політичній єдності держав Євросоюзу [Електронний ресурс] / Ч. І. Намонюк // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки» / КНУ ім.Т.Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2015. – №9. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2643/2349
5. Толстов С. Середземноморський штурм: міграційна криза в Європейському Союзі / С. Толстов, М. Оврамець // Зовнішні справи. – 2015. – № 9. – С.6-11.
6. Юськів Б. Криза міграційної системи Європейського Союзу: достатні умови / Б. Юськів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Міжнародні відносини. – 2016. – №2(327). – С.48-54.
7. Юськів Б. Глобалізація і трудова міграція в Європі / Б. Юськів. – Рівне : видавець О. М. Зень, 2009. – 476 с.
8. Юськів Б. Економічна криза, міжнародна міграція і національна безпека / Б. Юськів // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Міжнародні відносини. – 2011. – №21(218). – Луцьк: Вежа, 2011. – С. 4-9.

9. Collyer M. Migrants, migration and security paradigm: constraints and opportunities / M. Collyer // *Mediterranean Politics*. – 2006. – Vol.11, Issue 2. – Pp.255-270.
10. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Common Immigration Policy for Europe : Principles, actions and tools, COM(2008) 359 final / Brussels, 17.06.2008, Commission of the European Communities. – Brussels, 2008. – 18 p.
11. Koziej S. Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja / S. Koziej // *Bezpieczeństwo narodowe*. – 2011. – Nr.18. – S.19-39.
12. Potyrała A. Pozamilitarne aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego – kryzys migracyjny 2015-2016 / A. Potyrała // *Przegląd strategiczny*. – 2016. – Nr 9. – S.295-313.
13. Potyrała A. W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego / A. Potyrała // *Przegląd strategiczny*. – 2015. – Nr 4. – S.34-52.
14. Raczyński R. Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa / R. Raczyński // *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. – 2015. – Nr.2. – S.13-30.
15. Rotfeld A. D. Dokąd zmierza świat? Determinanty zmian w systemie międzynarodowym / A. D. Rotfeld // *Dokąd zmierza świat?* / A. D. Rotfeld (red. naukowy). – Warszawa: PISM, 2008. – S.11-16.
16. Weiner M. A security perspective on international migration / M. Weiner // *The Fletcher Forum of World Affairs*. – 1996. – Vol. 20, No. 2. – S.17-34.
17. Weiner M. Security, Stability, and International Migration / M. Weiner; Center for International Studies Massachusetts Institute of Technology ; WP 90-2. – December 1990. – 43 p.